

Леся ХОМЧАК

НАДСЯНСЬКО-ЗАХІДНОПОЛІСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ПАРАЛЕЛІ НА ПРИКЛАДІ РОДИННО-ОБРЯДОВОЇ ЛЕКСИКИ

У контексті вивчення розвитку і функціонування мовних систем, у тому числі й діалектних, особливе зацікавлення викликають слова, які у різних мовах (діалектах) мають однакову фонетичну, словотвірну, семантичну структуру.

Мета статті – проаналізувати лексичні паралелі у західнополіських та надсянських говірках на прикладі родинно-обрядової лексики. Ще у першій пол. ХХ ст. учені звернули увагу на «пограничне положення» надсянського говору, який «в обсягу самих лише українських говорів через своє положення займає ... вийняткове становище»,¹ бо є «посереднім звеном, що лучить карпатські говори з північно-українськими»². Із огляду на це особливо актуальною є проблема функціонування лексичних паралелей у надсянських і західнополіських говірках.

До паралелей переважно зараховують слова, що мають схожу фонетичну оболонку, подібну словотвірну та семантичну структуру в праслов'янській та хоча б у двох слов'янських мовних системах. Правда, допускаються і відмінності у значенні, морфологічному та фонетичному оформленні. Згідно із класифікацією М. Онишкевича, серед лексичних паралелей, які можна розподілити «словотворчо» і «семантично», виділяємо повні й неповні. «Повні – це такі, які можна звести до спільного архетипу», «які мають тотожне значення», а «неповні ... мають тільки спільний корінь», «різняться семантикою»³.

Предмет нашого аналізу – лексичні паралелі у родинно-обрядовій лексиці (тематичних групах весільної, родильної та поховальної лексики) західнополіських та

Діалектологія

¹ Пшеп'юрьська М. Надсянський говір // Праці Українського Наукового Інституту. – Т. XLIV: Серія філологічна, кн. 7. – Варшава, 1938. – С. 6.

² Зілінський І. Проба упорядкування українських говорів // ЗНТШ. – Т. СХVII – СХVIII. – Львів, 1913. – С. 364.

³ Онишкевич М. Й. Російські лексичні елементи та паралелі в говірках Бойківщини до і після Жовтня // Вісник ЛДУ. Філологія, іноземні мови, журналістика. – Львів, 1968. – С. 39.

надсянських говірок. Дослідження здійснено на матеріалах «Словника західнополіських говірок» Г. Л. Аркушина [СЗГ], власних польових записів у 37 надсянських н. пп., «Словарчика» І. Верхратського [СЛВ], «Слівника» М. Пшеп'юрської [СЛМП]), а також шести лексичних карт АУМ.

У «Словнику західнополіських говірок» широко представлено родинно-обрядову лексику, особливо номінації весільного обряду. До реєстру увійшли 165 діалектизмів тематичної групи весільної лексики (не враховуючи назв родинної спорідненості й свояцтва). Це дає нам можливість досить повно порівняти лексику весільної обрядовості західнополіського та надсянського ареалів.

На позначення власне весільного обряду у досліджуваних говірках функціонують такі надсянські (нсян.) та західнополіські (зхполіс.) варіанти: *ве^uс'іл'(:)а*, *ви^eс'іл'(:)а*, *вис'іл'а*, *в'іс'іл'а*, *в'іс'іл'е* [АУМ II: к. 362]; а також зхполіс. *ве^eс'іл':а*, *ве^eс'іл'(:)е* [АУМ II: к. 362], *весіл':е*, *весел'е*, *вис'іл':е*, *висел':е* [СЗГ I: 51], *в'ес'іл':эчко⁴* [СЗГ I: 52] (псл. **veselbje* 'веселощі', утворене від < **veselb* 'веселий'; – вживалося спочатку в загальному розумінні «радіші, веселощі», а значення «шлюбне весілля» розвинулося згодом, не пізніше другої половини XV ст. [ЕСУМ I: 363]).

Незважаючи на велику кількість представлених у СЗГ назв довесільних обрядів, лексичних західнополісько-надсянських паралелей у цій семантичній підгрупі небагато. На позначення обряду сватання у всьому ареалі поширення надсянських говірок функціонує лексема *зал'óти*, яка у західнополіських говірках виступає спорадично і має значення 'заручини' [СЗГ I:170] (*зальóти* 'залицяння, любовні пригоди', очевидно, є запозиченням з пол. *zaloty* [ЕСУМ II: 230]). Сема 'обрядова вечірка у молодій напередодні весілля' представлена у аналізованих континуумах словотворчо неповними паралелями: зхполіс. *в'інкі*, *винкі* [СЗГ I: 64], *винók*, *ви'нók* [СЗГ I: 57]; нсян. *винéц*, *в'інéц* (Гл, Лб, Лщ, См) (< псл. *věňьсь*, *věňькъ* [ЕСУМ I: 400]).

Як лексичні західнополісько-надсянські паралелі функціонують також назви власне весільних та повесільних обрядів. Так, від псл. **gostь* [ЕСУМ I: 517] утворені такі похідні: зхполіс. *гостіна* 'вгощення на весіллі чи хрестинах', 'гостювання родичів молодого в батьків молодій наступної неділі після весілля' [СЗГ I: 105], *гóсти*

⁴ Тут і далі приклади наводимо у записі, поданому в першоджерелі.

‘гості’, ‘те, що *гостіна* 2’ [СЗГ I: 105]; нсян. *гостіна* ‘частування під час сватання, вінкоплетення, власне весілля’ (АрВ, Лб, НП), *гостіна молодій* ‘частування в домі молодій, яке відбувалося на наступний день після весілля; поправини’ (Кв). На позначення весільного обряду розподілу короваю в аналізованих говірках уживаються лексичні паралелі, мотивовані дією і утворені від дієслова *пити* (псл. **piti* ‘пити’ [ЕСУМ IV: 380]), оскільки при цьому гостям за подарунки молодій наливає чарку горілки: зхполіс. *перепуй, переп’ї* [СЗГ II: 39], а також *перепиван’*:а ‘частина весільного обряду, коли молодим дарують гроші’ [СЗГ II: 38]; нсян. *перепивати* ‘дарувати молодій гроші під час обряду покривання’ (Кв), *переп’ї* ‘обряд, коли гості дарують молодим подарунки’ (Пг, НП). Мотивована дією лексема *придані* в аналізованих континуумах функціонує із різною семантичною структурою: зхполіс. ареал – ‘другий день весілля у молодого’ [СЗГ II: 85]; нсян. ареал – ‘обряд, коли з дому молодій до молодого несуть придане’ (Д, Кв, Лб), ‘другий день весілля, коли несуть (везуть) придане’ (Д, Кв). Хоч в ареалах поширення надсянських і західнополіських говірок на позначення післявесільних обрядів є багато номінацій, паралелями є лише лексеми, умотивовані дією ‘поправити’: зхполіс. *пóправка, поправка, поправки* ‘гостювання на другий день після весілля, хрестин’, *поправунок* ‘те’ [СЗГ II: 73]; нсян. *по’правини* ‘гостювання на наступний день після весілля’ (Лб), ‘гостювання в домі молодого у вівторок, через день після весілля’ (Кв).

Зауважмо, що найбільше паралелей в аналізованих говірках серед назв учасників весільного обряду. Загальноукраїнські номінації *молодий, молода* на позначення нареченого й нареченої в день весілля до реєстру «Словника західнополіських говорів» не увійшли, хоча з огляду на ілюстрації активно функціонують і в західнополіських (*Молода дайє тий гускї запорóга* [СЗГ I: 174]; *На зал’óти йде молодій і дружба ...* [СЗГ I: 170]), і в усіх надсянських говірках. Псл. **molǫ* ‘молодий’ [ЕСУМ III: 502] виступає твірною базою для названих лексем, як і для усіх інших номенів із коренем *молод-*: зхполіс. *молод’інка* ‘дівчина, яка щойно вийшла заміж’; ‘молодиця’, *мо(у)ло(у)дóха, маладóха* ‘молода на весіллі’ [СЗГ I: 318]; нсян. *мулудóха* [СлМП: 197], *молодóха* (Сл – північний ареал), *молодїц’а* ‘засватана дівчина’, ‘молода на весіллі’ (Кв, П, Пт, Тн), *молодїцьї* ‘дівка поки до шлюбу...; молодиця = молода жінка, молода замужниця’ [СлІВ: 109], *пán’ї млóда* ‘молода на

весілля’ (Кв), *молод’ута* (Лб), *па́ра молоді́х* (Зд) ‘наречений та наречена’. Спільнокореневі лексеми *молоде́ц(ц)’, му́луде́ц’* [СЗГ I: 318] та *молоде́ц* (Кв) збігаються лише у значенні ‘молодий на весілля’, у західнополіських же говірках функціонують і як ‘молодий хлопець’, ‘неодружений хлопець’, ‘наймит’.

Сема ‘молода на на весілля’, крім названих вище, у досліджуваних континуумах репрезентована лексемами: зхполіс. *кн’агін’а* [СЗГ I: 230], нсян. *клизін’а* (Лб), *клизін’і* (Лб, Мж) (псл. **кънедзь* (<**кънегъ*) [ЕСУМ II: 475]). Щоправда, у надсянських говірках значення названих лексем є більш конкретним: *клизін’а* – ‘молода під час вінчання’ (*клизін’а / йак вона́ йде до шл’убу / йак вона́ з в’інці*) (Лб), ‘молода під час обряду спрощування’ (*клизін’а / йак йу йшла з дружка́ми / йак вона́ йшла просіти*) (Лб); *клизін’і* мн. – ‘молода з дружками під час обряду спрощування на весілля’ (*во клизін’і йдут*) (Лб).

Для називання неодруженого хлопця (парубка) в аналізованих говірках активно функціонують лексеми:

– зхполіс. *же(у)н’ух, жен’іх, же(у)ніх* [СЗГ I: 154]; нсян. *жин’ух* (*о / в’ін жин’ух / в’ін с’і мо́же же’ніти*) (Кв) (< псл. **žena* [ЕСУМ II: 205–206]);

– зхполіс. *кавал’єр* ‘парубок’, ‘залицяльник’, ‘молодий на весілля’ [СЗГ I: 202]; нсян. *кавал’і(є)р* (б.н.пп.), а також у словосполученнях *йу старій кавал’єр, старіший йу кавал’єр* (Лб), *кавал’єри* ‘неодружені хлопці на весілля’ (Лб) (*кавалєр* – запозичення з італ. *cavaliere* ‘вершник, кавалерист’ [ЕСУМ II: 334]);

– зхполіс. *па́рубок, па́рбок, па́робок* ‘молодий хлопець, якому пора женитися’, ‘одружений чоловік’, ‘наймит’ [СЗГ II: 29]; надсян. *па́рубок* (АрВ), *па́р’ібок* (б.н.пп.) ‘неодружений хлопець’, ‘наймит’ (*па́рубок* < псл. **раорѣкъ* ‘молодий слуга’ [ЕСУМ IV: 300]).

Сему ‘молода дівчина, яка може виходити заміж’ у західнополіському та надсянському континуумах репрезентовано лексемами: зхполіс. *г’івка* [СЗГ I: 39], *дівойка* [СЗГ I: 131], *дйучина* [СЗГ I: 139]; нсян. *д’івка, д’івчі, д’івчина* (б. н.пп.), а також *д’івка старá* (Кв, Лб), *ста́ра д’іва* (Тр) (< псл. **děva* ‘дівчина’ [ЕСУМ II: 84–85]).

Із семантикою ‘головний розпорядник на весілля’ у досліджуваних говірках зафіксовано лексеми, утворені від псл. прикметника **starъ* ‘старий, давній’ [ЕСУМ V: 398]: зхполіс.

ста́роста [СЗГ II: 171]; нсян. *ста́роста* (б. н.п.), *старо́ста* (Кв, П, Пт, Тн), а також *гла́вний старо́ста* ‘розпорядник на весіллі від молодого’ (Кв), *домовий старо́ста* ‘розпорядник на весіллі від молодої’ (Кв), *старо́стон’ка* ‘змени. від *старо́ста*’ (Кв). Із тим же коренем, але відмінною семантичною структурою в аналізованих говірках функціонують такі неповні лексичні паралелі: зхполіс. *постаро́ст’їй* ‘помічник весільного дружби’ [СЗГ II: 77]; нсян. *старо́сц’їна* ‘дружина весільного старости’ (б. н.п.), ‘жінка, яка пече коровай’ (Кв, Тн), ‘учасниця весілля – літня жінка, яка бере участь у весільному обряді наступного дня’ (Лб), *ста́роста* род. мн. *старо́стів* ‘учасник обряду сватання’ (Лб, Пд), *старо́стїй* ‘обряд сватання’ (Лб, М, Сл), ‘обряд, який відбувався на другий день весілля; поправини’ (*давно́ старо́стїй біли ше на дру́гий ден*) (Лб), ‘учасники весілля – літні чоловіки, які приходили на другий день на поправини’ (*на дру́гий ден’ гостїну робїли і тїїї старо́стїй їшли і привїтували хл’їбом*) (Лб), ‘обряд оглядин майна нареченого’ (Лб).

Сема ‘головний розпорядник на весіллі’ у західнополіських і північному ареалі надсянських говірок також представлена лексемами: зхполіс. *марш’áлок*, *марш’éлок* [СЗГ I: 306]; нсян. *марш’áлок* (Сл), *марш’áўка* (Дч) (< пол. *marszałek* [ЕСУМ III: 404]). Зауважмо, що у зхполіс. говірках семантична структура лексеми *марш’áлок* більш складна: ‘хлопець, який держить вінець над молодими під час вінчання’, ‘вбране стрічками і квітами деревце, яке несуть перед весільними гостями’ [СЗГ I: 306].

Активно функціонують і в західнополіському, і в надсянському ареалах лексеми, утворені від **svojat* < псл. **svojь* ‘свій’ [ЕСУМ V: 187, 194], які характеризуються як різноманітністю значень, так і багатством словотвірних варіантів, наприклад:

– ‘батьки подружжя одні щодо одних’ – зхполіс. *сватé*, *сватї* [СЗГ II: 136]; нсян. *сватї* (в. н. п.);

– ‘невістчин або зятів батько’ – зхполіс. *сват*, *сватко* зменш. [СЗГ II: 136]; нсян. *сват* (б. н. п.);

– ‘невістчина або зятева мати’ – зхполіс. *сва́ха*, *сваши́ха* [СЗГ II: 136]; нсян. *сва́ха* (б. н. п.);

– ‘дівчина з весільної свити молодого’ – зхполіс. *сва́шка* (*Сва́шка ма́йє обмáзати хату молодóму*), *свахї́*, *сван’ка* [СЗГ II: 136]; нсян. *сва́шка* (*Свахк’ї с’їд’ат с’н’їваїут та й фс’о*) (Лб); (*Молодїй мав сва́шк’и / а молодá ма́ла дру́жк’и*) (Кв) (АрВ, Кв, Лб,

НП, Пг) (як видно з ілюстрацій, є відмінності у виконуваних *свашкою* функціях);

– зменш. до загальноукр. ‘сваха’ – зхполіс. *св́анечка, св́ан’а, св́ан’ка* [СЗГ II: 136]; нсян. *сванунéнька, сванунéйка св́анойка* [СлІВ: 118];

– ‘чоловік, який здійснює обряд сватання’ – *свату́х, свато́ве* мн. [СЗГ II: 136]; нсян. *сват, свато́ви*^е мн. (Кв).

Крім того, у досліджуваних континуумах із коренем *сват-* зафіксовано: зхполіс. *сватані́, сватухі́*^е, *сватé, сваті́, свату́хн’е* ‘сватання’, *сватачі́* мн. ‘день, у який відбувалося сватання’ [СЗГ II: 136], *просвату́ха* ‘старший сват – головний розпорядник на весіллі’ [СЗГ II: 94], *ста́рший сват, ста́ршии сват* ‘найближчий товариш молодого у весільному обряді’ [СЗГ II: 171], *сват* ‘кожен чоловік зі свити молодого родичам молодої і навпаки’ (*сва́ха* ‘тс’), *сватухі́*^е, *сватухі́* ‘обряд знайомства батьків молодого з батьками молодої; оглядини’ [СЗГ II: 136]; нсян. *сваті́* ‘учасники весілля – молоді хлопці’ (Рс), *сва́хи* ‘учасниці весілля – літні жінки’ (Лщ).

У лексико-семантичній групі назв учасників весілля у західнополіських і надсянських говірках функціонують повні та неповні лексичні паралелі, утворені від псл. **drugъ* ‘товариш, приятель’ [ЕСУМ II: 133–134]: зхполіс. *дру́жка, дру́жна* [СЗГ I: 145]; нсян. *дру́жка* (в. н. пп.) – ‘одна з подруг нареченої, яка бере участь у весільному обряді’; зхполіс. *дру́жна* [СЗГ I: 145], нсян. *дру́жка* (АрВ, Кв, Лб, Пг) – ‘будь-яка дівчина на весіллі як гостя молодої’; зхполіс. *ста́рша дру́шка* [СЗГ I: 171], *дру́шка пе́рша* [СЗГ I: 145]; нсян. *пе́рша дру́жка* (б. н. пп.) – ‘найближча подруга нареченої, яка бере участь у весільному обряді’; зхполіс. *дру́жба, дружко́, друшко́* (*Дружко́ веде́ молодого́ і молоду́ ... В’ін оже́н’аний*), *дружо́к* – ‘головний розпорядник на весіллі’; *дружби́на* – ‘дружина дружби – головного розпорядника на весіллі’; *дружкé* – ‘обрядова вечірка у молодої напередодні весілля’ [СЗГ I: 144, 145]; нсян. *пе́рший (дру́гий) дру́жба* (б. н. пп.) – ‘найближчий товариш молодого, який бере участь у весільному обряді’; *дру́жба* (АрВ, Кв, Лб, Пг) – ‘будь-який хлопець на весіллі як гість молодого’.

Особливе місце в ієрархії весільних чинів західнополіського та надсянського весілля посідає *хорó(у)нжий*. Назва цього учасника весілля у ареалах досліджуваних говірок репрезентована різними фонетичними варіантами: зхполіс. *хорó(у)нжий, хару́нжий, хору́нджи* ‘один із розпорядників на весіллі – товариш молодого,

який носить *хоронгву* [СЗГ II: 232]; нсян. *хоронжий* – ‘хлопець, який бере участь у весільному обряді як гість від молодої’, ‘учасник весілля, який несе весільне деревце’ (АрВ, Лб, Пг).

І у західнополіському, і у надсянському континуумі функціонують (спорадично) лексеми, похідні від псл. **bojarinъ* [ЕСУМ I: 241]: зхполіс. *старіший бойар* ‘головний розпорядник на весіллі’ [СЗГ I: 171]; нсян. *бойари* ‘розпорядники на весіллі’ (*бойари* – *та йак старості* (Лб), ‘весільні гості від молодого, які йдуть по молоду’ (*то ти бойари / шо йдуть по молодіц’у / ти г’с’ц’і* (Кв).

Назви весільних гостей в аналізованих говірках представлено лексемами: зхполіс. *вес’іл’ник*, *вес’іл’ник*, *вис’іл’ник*, *вес’іл’ане(и)*, *висил’ане^u* [СЗГ I: 51], *вис’іл’ни* [СЗГ I: 59]; нсян. *вес’іл’ники* (Лб), *в’іс’іл’нійе г’с’ц’і* (Кв) – запрошені гості; зхполіс. *запор’ожець*, *запор’ож(ж^u)ци*, *запор’ишци*, *запор’ишци*, *запор’ижни*, *запор’ижний*, *запор’ога* [СЗГ I: 174]; нсян. *запор’ож^uц’і* (Лб) – незапрошені гості.

Похідні від лексеми *придане* функціонують у досліджуваних ареалах як семантично і словотворчо неповні паралелі назви учасників весілля: зхполіс. *приданкиⁱ* ‘дівчата як гості від молодої, які після приїзду до молодого розвішували у нього в хаті рушники, привезені від молодої’ [СЗГ II: 86]; нсян. *придані^e* ‘учасники весілля, які несуть придане від молодої до молодого’ (Кв, Лб).

Серед назв матеріальних елементів весільного обряду в ареалах поширення зхполіс. та нсян. говірок багато лексем, які функціонують в усіх українських говорах: зхполіс. *в’ел’он* [СЗГ I: 48], нсян. *в’ел’он*; зхполіс. *коровай* (< псл. **korva* ‘корова’ [ЕСУМ III: 35]) і його деривати – *коровайець*, *коровайний* [СЗГ I: 233], *куровайно́с* ‘парубок, який несе коровай перед весільним поїздом’ [СЗГ I: 271]; нсян. *коровай* ‘обрядовий весільний хліб’ (б. н. пп.), *к’ор’вай*, *курувай* ‘весільний хліб молодого’ (Кв, Дз, М, Лщ), *к’ор’вай в’ід молод’ого / молод’ой* (Лб), *к’ор’вай г’с’ц’ови і до ц’еркви* (Лб), *к’ор’вай* ‘гостювання, яке відбувається через тиждень після весілля’ (Лб, НП).

Сема ‘головний убір нареченої (нареченого)’ в аналізованих говорах репрезентована лексемами, утвореними від псл. **věpъsъ*, **věpъkъ* [ЕСУМ I: 400]: зхполіс. *в’іно́к* ‘фата нареченої’ [СЗГ I: 57]; нсян. *в’іне́ц*, *в’іне́ц з’і стон’ам’і* ‘вінок нареченої’ (Гл, Лб), *в’інчик* ‘вінок, який одягає священник молодим у церкві’ (Лб), ‘вінок з барвінку, яким прикрашали коровай від молодої’ (Кв), ‘вінок, який під час обряду вінкоплетення дівчата плели для себе’ (Лб),

‘маленький вінок, який плели з барвінку і брали до церкви’ (Рс), *великий в’інéц* ‘вінок, що залишали в хаті й вішали над образами’ (Рс), *в’інéц* ‘великий, виплетений зі смереки вінок, що вішали на брамі’ (Лб). Словотворчо повними, але семантично неповними паралелями є нсян. *корóна* – ‘маталевий вінець, використовуваний в обряді вінчання’ (Лб) і зхполіс. *корóна* – ‘зелений віночок молодої з розмарину, всередині якого була біла стрічка, зав’язана бантом’, ‘біла стрічка зі шпарагусу, яку накладає мати дочці-молодій на голову після благословіння’, ‘невеликі чотиривірші, які читає старший сват після приходу молодого до молодої’ [СЗГ I: 244].

Семантична мікрогрупа ‘придане’ також представлена у досліджуваних континуумах лексичними паралелями: нсян. ареал – *‘в’іно*, *‘посаг* [АУМ II: к. 363], *придане* (Кв), зхполіс. ареал – *‘в’іно*, *п’ри’дане*, *‘но’саг*, *но’сага* [АУМ II: к. 363] (< псл. *posagъ* [ЕСУМ IV: 534]).

Номінації родильного обряду у СЗГ репрезентовані не так повно, як тематична група весільної лексики, однак навіть такий матеріал дає нам змогу зробити висновки про наявність західнополісько-надсянських паралелей. Так, для називання вагітної жінки найпоширенішим варіантом у досліджуваних говірках є *з’руба* (< псл. **grubъ*, **grubъ*), а також *бе’ремена* [АУМ II: к. 364] – у багатьох західнополіських і *беремéна* (Дз, Гл) – у південних надсянських говірках (< псл. **berme*, похідне від основи дієслова *bera* ‘беру, несу’ [ЕСУМ I, 173]). Серед номінацій породіллі вживаються деривати із коренем *-rod-*: зхполіс. *rod’íl’a* [СЗГ II: 123], *po’d’íl’a*, *poro’d’íl’a* [АУМ II: к. 365]; ндсян. (спорадично) – *porodívl’a* (Р), *porodíl’a* (НМ), *rod’íl’ниці* (Гч). Як словотворчо неповні паралелі із коренем *баб-* (< псл. *baba* ‘стара жінка’ [ЕСУМ I: 102]) на позначення баби-повитухи функціонують лексеми: зхполіс. *бабу́н’а* [СЗГ I: 6], *бра́на ба́ба* [СЗГ I: 30]; нсян. *ба́бка* (Гл, НП, М, С), *край-ба́бка* (Кв), *ба́бка / шо д’ітій в’ідбира́є* (С), *ба́бка така́ / шо вона хóдит по рóдах* (М). Назви маленької дитини репрезентовані у досліджуваних ареалах такими ж лексично-словотвірними варіантами, як і в загальноукраїнському мовному просторі. Що ж до номінацій позашлюбної дитини, звертаємо увагу на такі паралелі: ‘позашлюбний син’ – зхполіс. *байстру́к* [СЗГ I: 7], *кropicі́уник* [СЗГ I: 280], *покropicі́уник* [СЗГ II: 65]; нсян. *покropicі́вник* (Дз), *байстру́к* (Гч, Кв); ‘позашлюбна дочка’ – зхполіс. *байстру́чка* [СЗГ I: 8], *кropicі́униц’а* [СЗГ I: 280]; нсян. *покropicі́вніц’а* (Дз).

Сема 'пологи' репрезентована у аналізованих говірках такими лексемами: *'родиво, 'роди, ро'дини* – зхполіс. ареал; *по'роди, по'р'ід, 'роди* – ндсян. ареал (< псл. *rodъ* [ЕСУМ V: 89]), а також *по'логи* (півд. ареал зхполіс. говірок), *по'логи, з'логи* (нсян. говірки) [АУМ II: к. 365] (< псл. *ležati* [ЕСУМ III: 213]).

Найактивніше функціонують у західнополіському та надсянському континуумах деривати із коренем *-хрест-* (стсл. *крѣсть* 'хрест', псл. **Кръсть* 'Христос' [ЕСУМ III: 86]), які, однак, мають територіальні фонетичні, словотвірні та семантичні відмінності:

– 'здійснювати обряд церковного хрещення' – зхполіс. *хрестіти* [СЗГ II: 234]; нсян. *хрестіти* (АрВ, Гч, П), *кстіти* (Кв, Гч);

– 'хрестини' – зхполіс. *крѣс'бини* [СЗГ I: 252]; нсян. *хре^uстіни* (АрВ, Дч, Гл, Гр, Дз, Кв, НП, С, П), *кстіни* (Гч, М, Кв);

– 'чоловік або парубок, який тримав немовля під час хрещення' – зхполіс. *хрѣсний, хрѣсний бѣт'ко, хрѣсни бѣт'ко, хришчѣони(й), хришчѣоний бѣт'ко, хришчѣо^uц'о* [СЗГ II: 233-235]; нсян. *хрѣсний тѣто* (Гл, Гр, Кв, НП, М, П, С), *похрѣсний тѣто* (Дз);

– 'жінка або дівчина, яка тримала немовля під час хрещення' – зхполіс. *хрѣсна, хрѣсна мѣти, хришчѣона, хришчѣона мѣмка (мѣти), хришчѣонка* [СЗГ II: 233-235]; нсян. *хрѣсна мѣма* (Гл, Гр, Кв, НП, М, П, С), *похрѣсна мѣма* (Дз);

– 'хлопчик, якого хрестили почесні батько і мати; хрещеник' – зхполіс. *хрѣсник, хрѣс'н'їца, хрешчѣнец', хришчѣ(ѣ)ониц', хре(и)шчѣ(ѣ)оний, хришчѣони, хришчѣеник, хришчѣин'ѣ* [СЗГ II: 234], *хришчѣоний син* [СЗГ II: 235], *похрѣсник* [СЗГ II: 80]; нсян. *похрѣсник* (б. н. пп.);

– 'дівчинка, яку хрестили почесні батько і мати; хрещениця' – зхполіс. *хрѣсниц'ѣ, хрѣс'н'їца, хрешчѣена, хри(e^u)шчѣона, хришчѣениц'(ѣ)ѣ, хришчѣониц'(ѣ)ѣ* [СЗГ II: 234], *похрѣсниц'ѣ* [СЗГ II: 80]; *похрѣсниц'ѣ(ї)* (б. н. пп.). Номінації обряду відвідування породіллі у аналізованих говірках представлені спільнокореневими лексемами: захпол. *одв'їдини, одв'їтки* [СЗГ II: 8], надсян. *нав'їдини* (НП) (< псл. *věděti* 'знати' [ЕСУМ I: 391]).

Лексичними паралелями у досліджуваних говірках також є номінації матеріальних елементів родильної обрядовості: зхполіс. *крїжма* 'тканина, в яку загортали дитину під час хрещення', *крїжмо* 'подарунок хресних батьків своєму хрещеникові під час

хрещення' [СЗГ I: 254]; нсян. *кріжма* (Гч, Дз, Кв, М, П, С), *кріжма́* (Дч), *кріжмо́* (Гл, Гр, НМ, НП, С), *кріжмо* (АрВ) 'тканина-подарунок, використовувана у церковному обряді хрещення, яку приносили на хрестини хрещені батьки', 'обрядова тканина, яку приносили на хрестини усі гості' (*кріжмо* – запозичення з давньоверхньонімецької мови за посередництвом польської та чеської [ЕСУМ III: 90]).

Серед номінацій поховального обряду нсян. та зхполіс. говірок найбільше паралелей, утворених від псл. **merti* 'умирати' (іє. **mer-* 'умирати' [ЕСУМ III: 445]): 'мертвий, померлий' – зхполіс. *ма́рлий* [СЗГ I: 305], *мрец* [СЗГ I: 322], *мн'аре́ц* [СЗГ I: 316]; нсян. *мерле́ц*, *вме́рли(й)* (Лб), *поме́риши* (Лщ), *вмер* (Кв, М), *гме́рлий* (Гл, Дч), *гмерле́ц* (Сл); 'похорон' – зхполіс. *ме́рліни*, *мирле́ни* [СЗГ I: 310]. Повними лексичними паралелями також є: зхполіс. *не"бѡшчик*, *ниб'ішчик* [СЗГ I: 343]; нсян. *неб'ішчик* (б. н. пп.) – 'покійник'; зхполіс. *не(и)бѡшка*, *не"бѡшчица* [СЗГ I: 343]; нсян. *неб'ішчиц'и(а)* (б.н.пп.) – 'покійниця' (< пол. *nieboszczyk* [ЕСУМ IV: 57]); зхполіс. *жалѡба* [СЗГ I: 152]; нсян. *жалѡба* (Кв, Лб, М, Сл) – 'скорбота за померлим, траур' (< стсл. *жаль* 'гробниця', псл. **žalъ* [ЕСУМ II: 186]); зхполіс. *т'ру'на* (б. н. пп.) (АУМ II: к. 369); нсян. *т'ру'на*, *т'румна* (б. н. пп.) (АУМ II: к. 369; СлІВ: 123; СлМП: 206), *тру́но* (Лщ), *тру́мно* (Лб) – 'домовина' (< пол. *trumna* 'труна' [ЕСУМ V: 656]); *домо'вина* (спорадично в обох ареалах) [АУМ II: к. 369] (< дім, псл. **domъ* [ЕСУМ II, 109]). Що ж стосується лексеми *цвинтар*, то у кожному із говорів її семантична структура зазнала змін: зхполіс. *цві́нтар* – 'обгороджене місце навколо церкви' [СЗГ II: 237]; нсян. *ц'вин'тар* – 'кладовище' (в. н. пп.) [АУМ II: к. 370].

Отже, у результаті порівняння родинно-обрядової лексики західнополіських та надсянських говірок ми виявили велику кількість лексичних паралелей, для більш повного аналізу яких необхідно залучити діалектні матеріали, зібрані за спеціально розробленою програмою, що і є актуальним завданням діалектологів.

Список обстежених надсянських говірок та їх скорочень

Переселенські говірки⁵: Г – с. Горинець, повіт Любачів (Польща); Гл – с. Гільське, повіт Лісько (Польща); Гр – с. Грабовець,

⁵ Назви населених пунктів і повітів подано згідно із адміністративно-територіальним поділом Польщі станом на 1 січня 1939 року.

повіт Ярослав (Польща); Гч – с. Гуречко (назва місц. українців – Вірочко), повіт Перемишль (Польща); Дз – с. Дзвиняч Долішній, повіт Лісько (Польща); Дч – с. Дібча, повіт Ярослав (Польща); Д – с. Добра, повіт Ярослав (Польща); Дн – с. Дуньковички, повіт Перемишль (Польща); Зд – с. Задуброва, повіт Ярослав (Польща); Кв – с. Квасинина, повіт Перемишль (Польща); Лщ – с. Ліщовате, повіт Лісько (Польща); М – с. Макова, повіт Перемишль (Польща); Мл – с. Млини, повіт Ярослав (Польща); Ол – м. Олешичі, повіт Любачів (Польща); Р – м. Радимно, повіт Ярослав (Польща); Рс – с. Руське, повіт Перемишль (Польща); Св – с. Святе, повіт Ярослав (Польща); Ск – с. Сколошів, повіт Ярослав (Польща); Сл – с. Слобода, повіт Ярослав (Польща); Тб – с. Теребча, повіт Сянік (Польща); Тр – с. Трійчичі, повіт Перемишль (Польща). Говірки, поширені на території Львівської області: АрВ – с. Арламівська Воля, Мостиський район; В – с. Вербляни, Яворівський район; Вр – с. Вороблячин, Яворівський район; Гл – с. Глиниці, Яворівський район; Зл – с. Залужжя, Яворівський район; К – с. Коти, Яворівський район; Лб – с. Любині, Яворівський район; М – с. Міженець, Старосамбірський район; НП – с. Наконечне Перше, Яворівський район; НвМ . – с. Нове Місто, Старосамбірський район; П – с. Поляна, Старосамбірський район; Пг – с. Підгать, Мостиський район; Пд – с. Передільниця, Старосамбірський район; Пт – с. П'ятниця, Старосамбірський район; Рз – с. Рогізно, Яворівський район; С – с. Середкевичі, Яворівський район; См – с. Смолин, Яворівський район; Тн – с. Тернава, Старосамбірський район; Чж – с. Чижки, Старосамбірський район.

ДЖЕРЕЛА

- АУМ – Атлас української мови: У 3-х т. – Т. II: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К., 1988.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7-и т. / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1982 – 2006. – Т. 1–5.
- СЗГ – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок: У 2-х т. – Луцьк, 2000. – Т. 1–2.
- СлВ – Верхратський І. Словарчик // Верхратський І. Про говор долівський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. XXXV – XXXVI. – Львів, 1900. – С. 94–127.
- СлМП – Пшеп'юрска М. Надсянський говір. Слівник // Пшеп'юрска-Овчаренко М. Мова українців Надсяння / Зібрав і до друку підготував В. Пилипович. – Перемишль,

2007.